

T. Deville en S. Houbrechts

1. Inhoudsopgave

1. Inhoudsopgave.....	1
2. Programma van maatregelen voor vrijgave	3
2.1. Administratieve gegevens	3
2.2. Volledigheid van het vooronderzoek	5
2.3. Aanwezigheid van een archeologische site	5
2.4. Waardering van een archeologische site	5
2.5. Impactbepaling	6
2.6. Bepaling van maatregelen	6
3. Programma van maatregelen voor een opgraving	7
3.1. Gemotiveerd Advies	7
Volledigheid van het uitgevoerde onderzoek.....	7
aanwezigheid van een archeologische site	7
Waardering van de archeologische site	7
Impactbepaling	8
Bepaling van maatregelen.....	8
3.2 Administratieve gegevens	9
3.3. Aanleiding vooronderzoek.....	10
3.4. afbakening in omvang en diepte	10
3.5. wetenschappelijke doelstellingen	12
3.6. Opgravingsstrategie, methoden en technieken	15
Melding	15
Opgravingsstrategie.....	15
Methoden en technieken	16
Aanleg vlakken	16
Vlakregistratie.....	17

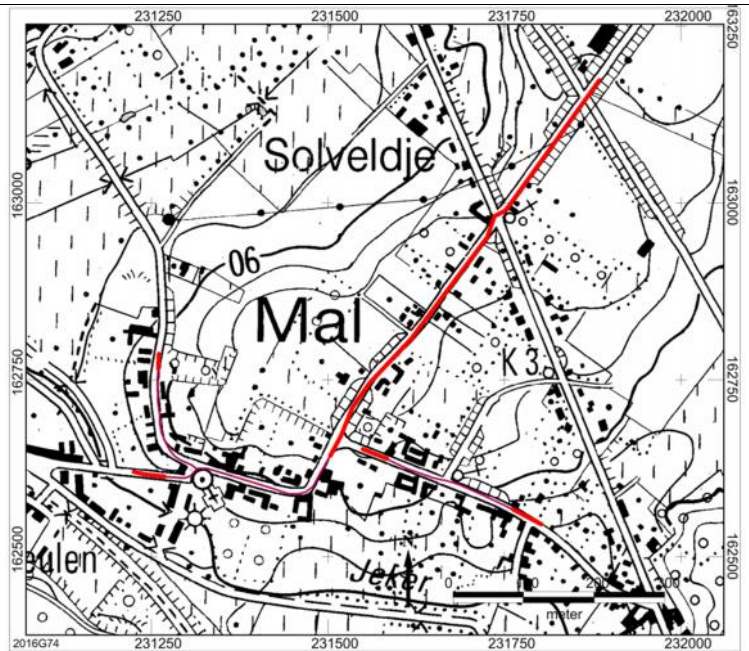
Spoorbewerking en –registratie	17
Putwandprofielen.....	17
Metaaldetectie.....	18
Contextgebonden bepalingen	19
Vondsten.....	22
Natuurwetenschappelijk onderzoek	23
Archeologierapport.....	25
Personeel.....	25
3.7. Criteria ter behaling van het onderzoeksdoel.....	26
3.8. Criteria voor afwijkende onderzoekshandelingen	26
3.9. Duur en kostprijsanalyse	26
3.10. Noodzakelijke competenties	27
3.11. Risicofactoren	28
3.12 Bewaring en deponering van het archeologisch ensemble.	29
3.13 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk	29

2. Programma van maatregelen voor vrijgave

2.1. Administratieve gegevens

Projectcode	2016G74
Nummer wettelijk depot	Niet van toepassing
Naam en erkenningsnummer erkend archeoloog	ArcheoPro Vlaanderen (OE/ERK/Archeoloog/2016/0107), Bedrijfsstraat 10, 3500 HASSELT
Provincie	Limburg
Gemeente	Tongeren
Deelgemeente	Mal
Plaats	Kruisvindingsstraat
Toponiem	/
Bounding Box	X: 231884,29 Y: 163172,63 X: 231224,85 Y: 162539,96
Kadastrale gegevens	Gemeente: Tongeren Afdeling: 9 Sectie: B Nrs.: Openbaar domein
Kaartblad	/
Kadasterkaart	

Topografische kaart

2.2. Volledigheid van het vooronderzoek

Op basis van het bureauonderzoek werd geoordeeld dat alle wenselijke onderzoeken uitgevoerd werden voor het plangebied. Het plangebied is in gebruik als openbare weg. Gezien de verharding en de aanwezigheid van kabels, leidingen en riolering is het niet mogelijk om eender welk veldonderzoek uit te voeren. Voor een deel van het plangebied wordt een begeleiding van de werkzaamheden geadviseerd (zie hoofdstuk 3), het deel van het tracé waar dit hoofdstuk over handelt dient, ons inziens, niet onderworpen te worden aan een vervolgonderzoek.

2.3. Aanwezigheid van een archeologische site

Met uitzondering van de locaties die te laag en bijgevolg nat gelegen zijn en de holle wegen kreeg de rest van het tracé een hoge trefkans toegekend voor nagenoeg alle periodes. Behalve de zone binnen de historische dorpskern die in het volgende hoofdstuk behandeld wordt, werd geoordeeld dat er wel een hoge trefkans aanwezig is, maar dat er sprake is van een lage waarnemingsmogelijkheid. Binnen het tracé ligt namelijk reeds een riolering en aan weerszijde van de weg liggen kabels en leidingen. Bij de aanleg van het gescheiden rioleringstelsel zal daardoor een strook licht tot matig verstoorde bodem, over de hele lengte van het tracé, van één tot hoogstens enkele meters gaan roeren. Binnen deze strook kunnen vindplaatsen niet worden uitgesloten.

2.4. Waardering van een archeologische site

Vindplaatsen kunnen niet uitgesloten worden binnen de grenzen van het plangebied. Wel werd er voor deze zone van het plangebied geoordeeld dat er een lage waarnemingsmogelijkheid is. Doordat het om een erg smalle strook gaat kan de onderlinge relatie tussen eventueel aanwezige sporen niet achterhaald worden. Ook de context waarbinnen de sporen zich bevinden kan niet achterhaald worden. Om deze reden wordt een lage waardering toegekend.

2.5. Impactbepaling

Voor de uitgebreide beschrijving van de toekomstige werkzaamheden wordt graag verwezen naar hoofdstuk 3.6 van het bijhorende bureauonderzoek. Samengevat wordt er een gescheiden rioleringsstelsel aangelegd. Het huidige riool wordt verwijderd of volgestort. Ter hoogte van de kerk en in de Heldenstraat wordt een koker aangelegd om het regenwater, bij hevige neerslag tijdelijke te bufferen. Op het einde van deze kokers wordt telkens een kunstwerk voorzien. Naast de rioleringswerken wordt de wegnis heraangelegd.

2.6. Bepaling van maatregelen

Gezien de lage waardering en het gebrek aan context en gegevens over de relationele samenhang van sporen wordt er geen vervolgonderzoek geadviseerd. De kennisvermeerdering weegt niet op tegen de kosten verbonden aan een archeologische opvolging van de werken.

3. Programma van maatregelen voor een opgraving

3.1. Gemotiveerd Advies

Volledigheid van het uitgevoerde onderzoek

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek is duidelijk dat alle mogelijk onderzoeken uitgevoerd werden. Doordat het volledige plangebied in gebruik is als openbare weg is het niet mogelijk om een prospectie met of zonder ingreep in de bodem uit te voeren. Om deze reden wordt het bureauonderzoek aangevuld met een programma van maatregelen. Ook naar het huidige bureauonderzoek toe gaan bijkomende gegevens geen invloedbare informatie opleveren. Het bureauonderzoek wordt als volledig beschouwd.

aanwezigheid van een archeologische site

Op basis van het bureauonderzoek werd geoordeeld dat binnen de zone waar dit programma van maatregelen voor van toepassing is een hoge trefkans kent. Of er daadwerkelijk een vindplaats aanwezig is kan niet beoordeeld worden op basis van het bureauonderzoek. Op basis van onderzoeken in het verleden blijkt dat de afbakening van een kerkhof, zeker als het om oude kerken gaat, sterk kan afwijken van het kerkhof zoals we dit vandaag de dag kennen. Daarnaast bestaat er een gerede kans dat binnen de grenzen van het plangebied aachten voorkomen. Hierover is vrij weinig bekend, maar bewoners gaven aan dat ze weet hadden van gangen die dichtgemetseld zijn omwille van veiligheidsredenen. Of dit waar is, zal moeten blijken uit het onderzoek.

Waardering van de archeologische site

Ondanks dat er reeds diepgaande verstoringen hebben plaats gegrepen kunnen er binnen het adviesgebied archeologische resten voorkomen. De aanwezige verstoring gaat grote delen hebben vernield, maar binnen een strook van enkele meters is het nog steeds mogelijk om bijvoorbeeld graven of achten vast te stellen. Daar graven en achten individueel reeds een hoge informatiewaarde bevatten kan ieder graf of

aacht een kenniswinst genereren. Op dit ogenblik is het nog niet mogelijk om een waardering toe te kennen. Een vervolgonderzoek, in dit geval door middel van een begeleiding van de werkzaamheden zou een kenniswinst kunnen opleveren.

Impactbepaling

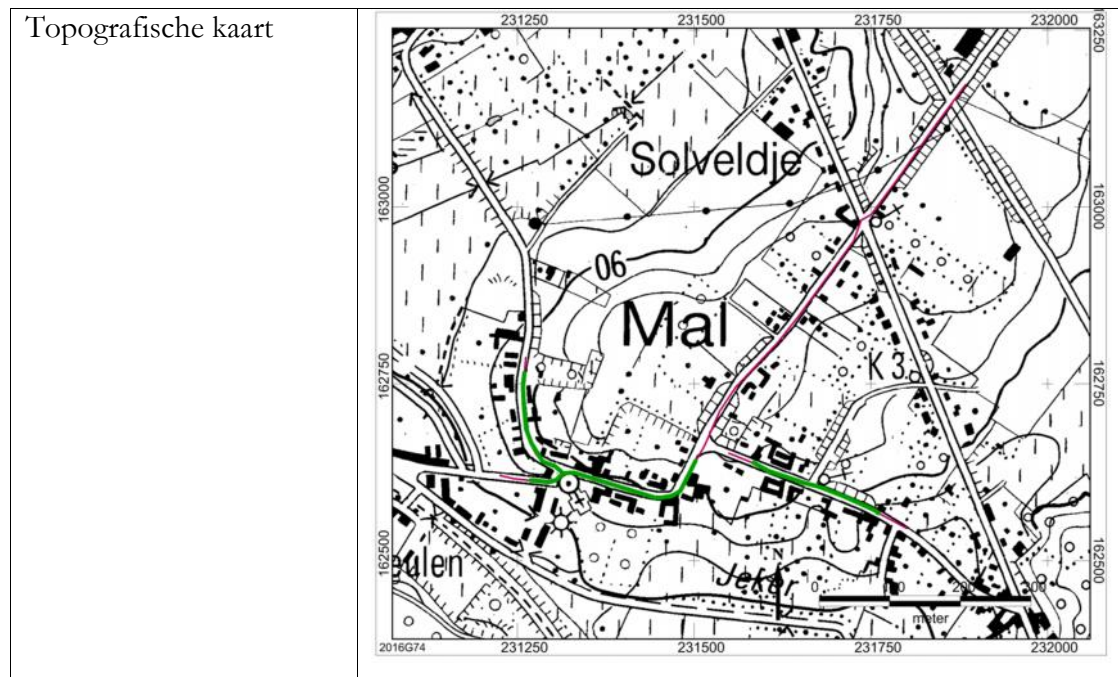
Voor de impactbepaling van de werkzaamheden verwijzen we graag naar hoofdstuk 3.6 van het bureauonderzoek waar de toekomstige ontwikkeling gedetailleerd wordt weergegeven.

Bepaling van maatregelen

Op basis van het bureauonderzoek werd geoordeeld dat, omwille van het gebruik als openbare weg, het niet mogelijk is om een prospectie met of zonder ingreep in de bodem uit te voeren. Hierdoor is het niet mogelijk om binnen de archeologienota de aan- of afwezigheid van een vindplaats te staven. Om deze reden werd voor deze zone een vervolgonderzoek door middel van een archeologische begeleiding geadviseerd. Omwille van de technische uitvoeringswijze van de geplande bodemingreep is het niet mogelijk om op voorhand een proefsleuvenonderzoek of een opgraving uit te voeren. Bijgevolg wordt een programma van maatregelen voor een opgraving geadviseerd. Voor de rest van het plangebied werd een programma van maatregelen voor vrijgave opgesteld.

3.2 Administratieve gegevens

Projectcode	2016G74
Nummer wettelijk depot	Niet van toepassing
Naam en erkenningsnummer erkend archeoloog	ArcheoPro Vlaanderen (OE/ERK/Archeoloog/2016/0107), Bedrijfsstraat 10, 3500 HASSELT
Provincie	Limburg
Gemeente	Tongeren
Deelgemeente	Mal
Plaats	Kruisvindingsstraat
Toponiem	/
Bounding Box	X: 231253,33 Y: 162768,81 X: 231768,42 Y: 162556,13
Kadastrale gegevens	Gemeente: Tongeren Afdeling: 9 Sectie: B Nrs.: Openbaar domein
Kaartblad	/
Kadasterkaart	

3.3. Aanleiding vooronderzoek

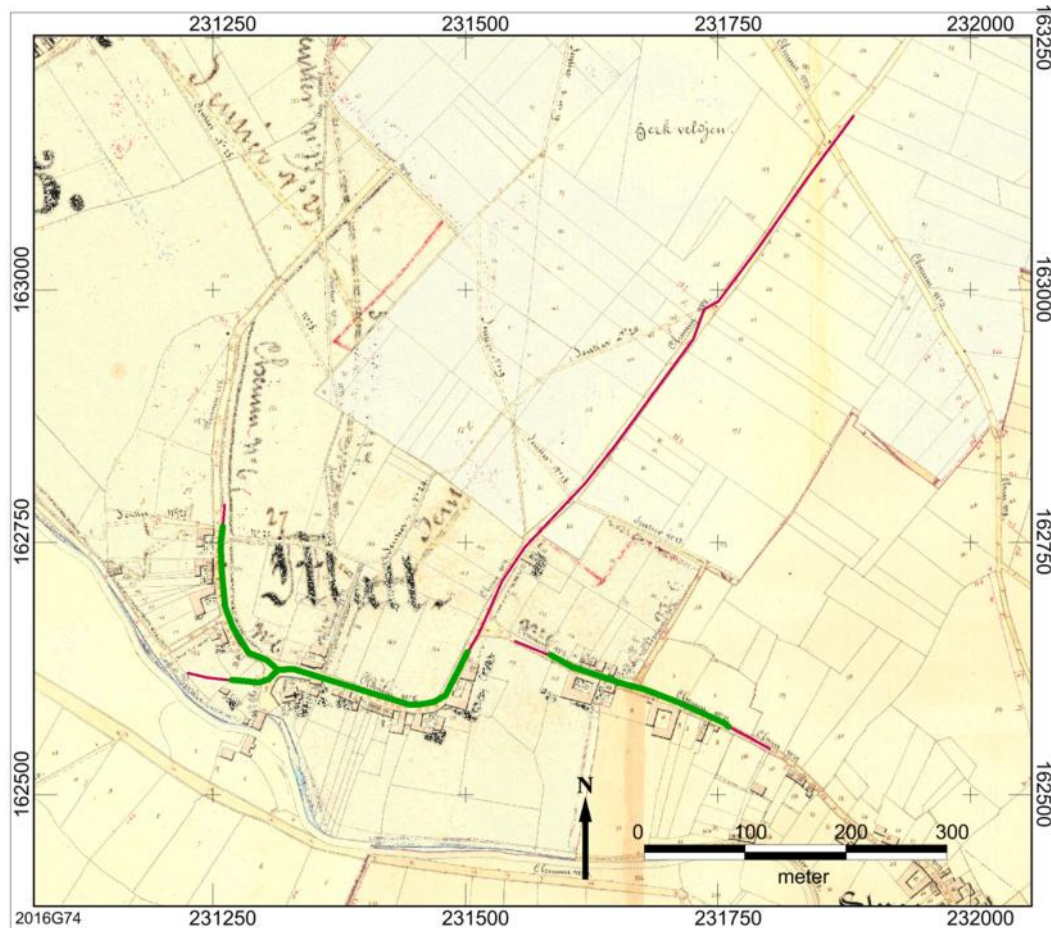
Infracvba wil weldra, aan de Hogeropstraat, de Klein-Malstraat, de Keerstraat, de Veldstraat, de Kruisvindingsstraat, de Waterstraat, de Heldenstraat en de Kleinmeerstraat, starten met de aanleg van een nieuw gescheiden rioleringsstelsel. Vervolgens zal er nieuwe wegenis worden gerealiseerd. De totale lengte van het tracé bedraagt circa 1435 m. Het stuk waar dit programma van maatregelen van toepassing op is heeft een lengte van 629 m. Het betreft de volledige historische dorpskern.

3.4. afbakening in omvang en diepte

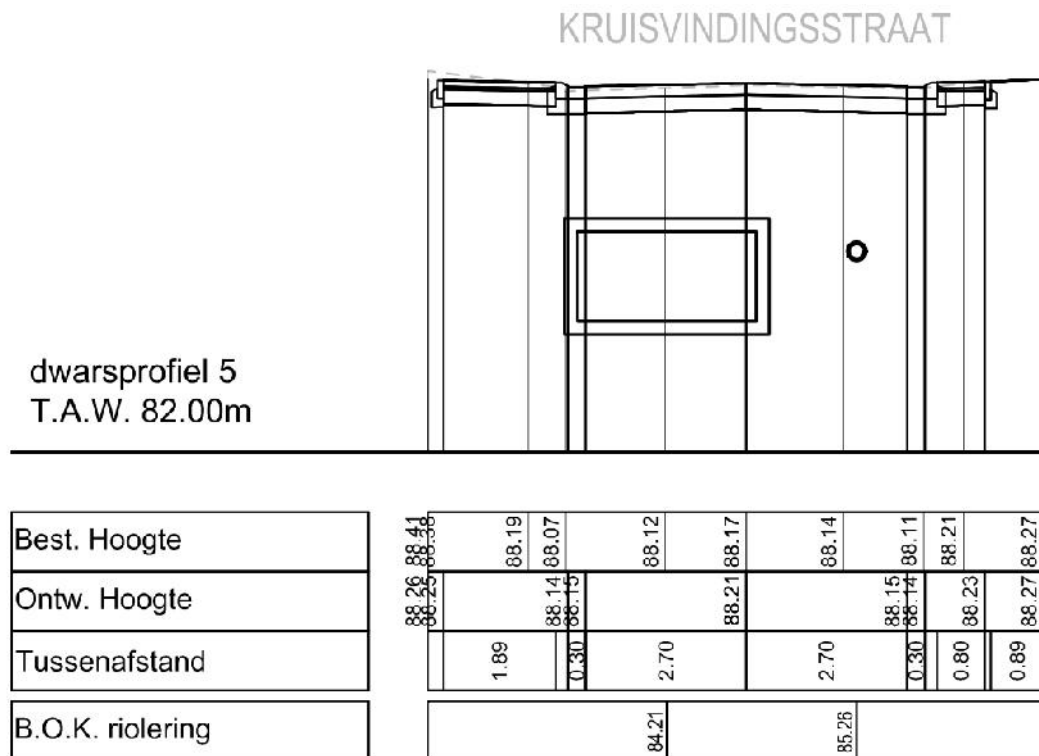
Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek werd de horizontale afbakening als volgt bepaald. Er is gekozen voor een afbakening op maximaal 50 m van de historische bebouwing horende tot de historische kern van Mal. Achten komen namelijk voor binnen historische centra of nabij boerderijen. Op die manier wordt niet alleen onderzoek verricht naar achten, ter hoogte van de Kruisvindingskerk kan op die manier een eventuele uitbreiding van het kerkhof binnen het plangebied worden vastgesteld.

Naar de verticale afbakening toe wordt de ondergrens bepaald door de toekomstige werken. Ter hoogte van de wegenis zelf is de verstoringsdiepte 50 à 70 cm, afhankelijk van wat men daadwerkelijk zal gaan realiseren. Ter hoogte van de

toekomstige regenwater- en vuilwaterriolering moet er rekening worden gehouden met verstoringen tot circa 4 m diepte. Ook het kunstwerk R5 zal een vergelijkbare verstoringdiepte kennen.

Afbeelding 1: Advieszone (groene lijn) met als achtergrond de kaart van de Atlas der Buurtwegen.

Afbeelding 2: Doorsnede ter hoogte van dwarsprofiel 5. De overige snedes worden weergegeven als afbeeldingen 6 en 7 van het bureauonderzoek.

3.5. wetenschappelijke doelstellingen

Het doel van de archeologische opgraving is om een kenniswinst te genereren over de geschiedenis van Mal, het gebruik van het plangebied in het verleden en over het gebruik van het grondgebied voor het ontstaan van Mal. Tevens kan het onderzoek een bijdrage leveren over de kennis van het ontstaan van dorpen in droog Haspengouw. Voor het onderzoek worden de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- Zijn er sporen en structuren aanwezig? Zo ja, wat is hun onderlinge samenhang?
- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek bestaat er een gerede kans dat binnen de op te graven zone een begraafplaats voorkomt. Indien binnen de op te graven zone graven voorkomen dan worden ook de volgende onderzoeksvragen beantwoord:

- Bevinden er zich verschillende begravingsniveaus? Wat zijn de oudste en meest recente dateringen?
- Hoe is de bewaringstoestand (preservatie) en de volledigheid van de skeletten en aanverwante sporen, wijkt deze af van de gegevens uit de prospectie?
- Betreft het begravingen in volle grond, kisten, bekiste grafkuil,..?
- Wat is het fysieke aspect van de eventuele funeraire structuren (kistvorm en assemblage, grafkuil, grafkelders, grafstenen, knekelpot ...)?
- Zijn er elementen die kunnen wijzen op een begrafenisritueel (bijgaven, positie van het lichaam en ledematen, balseming...) en zo ja welke informatie valt hieruit af te leiden?
- Welke post depositionele processen kunnen waargenomen worden?
- Wat is het geslacht, de leeftijd, de lichaamslengte en de gezondheid van de verschillende individuen?
- Bevinden er zich binnen de begravingscontext nog resten van grafstenen, of andere sporen van een fysieke aanduiding van het graf?
- Kan er een datering en fasering bepaald worden binnen het begravingsareaal per zone, per begravingsniveau, per individu?
- Wat is de aard van de eventuele grafbijgaven, op welke plaats bevinden deze zich, wat is hun symboliek?
- Wat valt er te zeggen over de positie van het hoofd, lichaam en ledematen van de begraven individuen?
- Kunnen er aan de hand van de archeologische waarnemingen uitspraken gedaan worden per fase en per individu over de vorm, aard, afmeting, materiaalgebruik, assemblage, attributen, uiterlijk aspect van de grafkist?
- Wat is voor elk individu de geschatte staande lichaamslengte? Hoe verhoudt dit zich tot de afmetingen van de eventuele grafkist?
- Wat is de aard van eventuele pathologische indicatoren op het bot (inclusief tanden) van de afzonderlijke individuen? Kunnen hieruit conclusies

getrokken worden mbt ziektes, medische ingrepen, traumatismen, levensstandaard en -hygiëne, beroep of activiteit van het levende individu?

- Kunnen deze pathologische indicatoren op het bot gekoppeld worden aan bepaalde periodes?
- Komen specifieke pathologische indicatoren op het bot vaker voor in bepaalde leeftijdsklassen, bij mannen of bij vrouwen, welgestelden of armen?
- Zijn er individuen met bottraumatismen gevolg van een gewelddadige (militaire) impact? In welke mate kan het traumatisme leiden tot de onmiddellijke dood?
- Welke anatomische varianten zijn er zichtbaar op de skeletten?
- Bestaan er verbanden tussen specifieke anatomische varianten en het geslacht van het individu?
- Kunnen er op basis van anatomische varianten of begravingswijze conclusies getrokken worden mbt eventuele verwantschappen?
- Zijn er aanwijzingen voor een begraafing met kledij? Lijkwade? Zijn er bewaarde kledijattributen? textielresten? Wat is hun aard en wat vertellen deze over het individu?
- In hoeverre kunnen vondsten informatie verschaffen over de datering van de inhumatie?
- Bevinden er zich binnen de grafcontext intentioneel begraven gebruiksvoorwerpen in aardewerk en wat was hun functie?
- In hoeverre levert de praktijk van deze opgraving methodische en technische gegevens op of nieuwe inzichten die relevant kunnen zijn voor toekomstig onderzoek van funeraire contexten?
- Gegevens over de samenstelling van het voedselpakket worden verkregen uit de archeozoölogische data en het onderzoek naar de chemische de samenstelling van het menselijk botmateriaal, het stabiele-isotopenonderzoek. Op basis van ^{13}C en ^{15}N kan de verhouding tussen de dierlijke en plantaardige component in het voedselpakket, met name de proteïnen, worden onderzocht, alsmede het aandeel van mariene/aquatische en terrestrische voedselbronnen.

Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek bestaat er een gerede kans dat binnen de op te graven zone aachten voorkomen. Indien binnen de op te graven zone aachten voorkomen dan worden ook de volgende onderzoeksvragen beantwoord:

- Zijn er binnen het plangebied aachten aanwezig?
- Wat is de opbouw van deze aacht of aachten?
- Binnen welke context bevindt zich deze?
- Hoe passen de onderzoeksresultaten binnen de huidige kennis inzake aachten?
- Is de aacht behoudenswaardig? Welke maatregelen kunnen getroffen worden om deze in-situ te bewaren?

3.6. Opgravingsstrategie, methoden en technieken

Het archeologisch onderzoek dient te worden uitgevoerd zoals beschreven in deel 3: opgraving van de code van goede praktijk. Daarnaast verwijzen we specifiek naar hoofdstuk 19: werfbegeleiding.

Melding

Voor de start van het onderzoek wordt er een melding uitgevoerd door de erkend archeoloog. Aangezien het gaat om een opgraving bij vergunningsplichtige ingrepen moet de erkende archeoloog geen aparte toelating aanvragen voor de opgraving aangezien die al vervat zit in de bekrachtigde archeologienota. De erkende archeoloog informeert het agentschap wel over de aanvang van de opgraving. Deze melding gebeurt volgens artikel 5.4.10 en 5.4.18 van het onroerend erfgoeddecreet en de bijhorende bepalingen.

Opgravingsstrategie

De werken worden uitgevoerd in de vorm van een archeologische begeleiding van de werkzaamheden. Ondanks dat het, het volgen van de werken is, krijgt het archeologisch onderzoek prioriteit op de werkzaamheden. Het is bijgevolg de veldwerkleider of erkend archeoloog die zal bepalen tot op welke diepte ontgraven wordt. De ontgravingsdiepte overstijgt niet de toekomstige verstoringsdiepte.

Er wordt in minstens twee werkputten gewerkt (werkput centrum en werkput Waterstraat). Indien omwille van variabele omstandigheden (weer, veiligheid, administratieve vereenvoudiging,...) door de uitvoerend veldwerkleider of erkend archeoloog beoordeeld wordt dat dit een te grote werkput is, dan kan deze worden opgedeeld. gebruik gemaakt van meerdere opgravingsputten. De diepte van het archeologisch niveau is niet bekend, daarnaast is het ook onzeker of er één of meerdere onderzoeksvlakken moeten worden aangelegd. De strategie waarmee de opgraving wordt uitgevoerd, zal ten alle tijden ervoor zorgen dat de onderzoeksvragen beantwoord kunnen worden.

Methoden en technieken

Aanleg vlakken

De afgraving gebeurt door een graafmachine met kantelbak waarvan de bakbreedte minstens 1,8 m bedraagt. Opengelegde opgravingsvlakken mogen niet betreden worden met de kraan en/of ander zwaar materieel.

Indien meerdere vlakken moeten worden aangelegd wordt het bovenliggende vlak steeds volledig afgewerkt vooraleer verdiept wordt. Stenen structuren worden niet uitgedoken tenzij dit noodzakelijk is voor het verder onderzoek.

Het veldwerk wordt dermate georganiseerd dat er efficiënt en wetenschappelijk verantwoord wordt opgegraven. Er wordt gestreefd naar een maximale afstemming van kranen en grondverzet enerzijds en opgravingsploeg(en) anderzijds.

Er moeten maatregelen genomen worden tegen overlast door regen- en/of grondwater, die niet schadelijk zijn voor het bodemarchief.

De aanleg van de vlakken gebeurt zoals beschreven in de code van goede praktijk hoofdstuk 15.3.

Vlakregistratie

Er wordt dagelijks voorzien in een volledige opmeting van werkputten en sporen. Dit betekent dat er dagelijks een recent en aangevuld grondplan beschikbaar is, dat op elk moment aangeleverd kan worden. Indien een spoor zich tegen de putwand bevindt, wordt het werkputprofiel opgeschoond om de relatie tussen het spoor en de bodemhorizonten te registreren. De registratie van de vlakken gebeurt zoals aangegeven in hoofdstuk 15.4 van de code van goede praktijk.

Spoorbewerking en -registratie

Archeologische sporen worden na profielregistratie en staalname steeds in hun geheel uitgegraven. Kleinere structuren (o.a. greppels en paalkuilen) worden manueel uitgehaald. Diepe grachten en diepe kuilen kunnen machinaal uitgegraven worden. Het machinaal verdiepen gebeurt in lagen van hoogstens 5 cm onder begeleiding van een archeoloog. Bij het aantreffen van opvallende vondstconcentraties of schijnbaar intacte recipiënten wordt manueel verder gewerkt. Vondsmateriaal wordt steeds stratigrafisch of per diepteniveau ingezameld. De spoorbewerking en registratie wordt uitgevoerd zoals beschreven in de code van goede praktijk hoofdstuk 15.5.

Putwandprofielen

Alle relevante delen van de putwandprofielen worden opgeschoond en geregistreerd als referentieprofiel conform de bepaling en hoofdstuk 10 van de code van goede praktijk. Indien de werken dit toelaten wordt er iedere 20 lopende meter profiel 1 profielkolom van minstens 1 m breedte gedocumenteerd. Aangezien er gebruik wordt gemaakt van kringbeschoeiing, moet dit mogelijk zijn. Op die manier wordt één meter ontgraven waarna de verticale platen trapsgewijs naar onder worden geduwd (*afbeelding 3*). Als de werken het niet toelaten dan wordt op voorhand bepaald waar profielen worden geplaatst. En dan wordt vervolgens op voorhand een profielput gegraven. Indien er grote verschillen tussen de profielen zitten wordt de volledige putwand geregistreerd. Deze profielen worden aangelegd met in achtneming van de veiligheid van de leden van het veldteam. De profielen worden bestudeerd door de bodemkundige.

Bij elk putwandprofiel wordt de absolute hoogte van de (archeologische) vlakken en van het maaiveld genomen en op plan gebracht. Voor alle andere aspecten wordt verwezen naar hoofdstuk 15.7 van de code van goede praktijk. Voor de eisen gesteld aan het aardkundig onderzoek zelf wordt verwezen naar hoofdstuk 21 van de code van goede praktijk.

Afbeelding 3: Typevoorbeeld van kringbeschoeiing.

Metaaldetectie

Elk aangelegd vlak wordt met de metaaldetector geprospecteerd. Sporen waarbij de metaaldetector een signaal gaf, worden aangeduid in de sporenlijst. Metaalvondsten worden ingezameld bij spoorbewerking. Ingezamelde vondsten worden op plan gezet met vondstnummer en de code Md. Ingezamelde metaalvondsten worden beschermd tegen degradatie van het materiaal. Daarnaast wordt ook het stort van de opgraving met de metaaldetector doorzocht. De uitgebreide beschrijving voor het gebruik van metaaldetectie tijdens een opgraving wordt beschreven in hoofdstuk 15.6 van de code van goede praktijk.

Contextgebonden bepalingen

De specifieke sporen, spoorcombinaties en archeologische sporen worden uitgebreid besproken in hoofdstuk 15.8 van de code van goede praktijk. Dit hoofdstuk vormt de aanvulling op de hieronder beschreven bepalingen.

Muren en vloeren

Alhoewel er niet dadelijk een vermoeden is van dit spoortype, worden ze toch vermeldt voor het geval ze aanwezig zouden zijn.

Muren worden in detail gedocumenteerd in functie van de identificatie van fundering en opgaand muurwerk, bouwnaden en dergelijke meer. Van muren worden enkel de omtrek, bouwnaden en eventuele negatieve indrukken ingetekend. Baksteenformaten worden genoteerd (lengte x breedte x dikte). Muren worden in hun geheel en in delen volledig gefotografeerd, frontaal, met overlapping in de foto's. Van de mortel van elke niet dateerbare muur worden stalen genomen voor datering. Indien de mortel houtskool bevat, worden er 5 stalen genomen; hierbij wordt er op gelet dat de houtskool afkomstig is van jong hout. De stalen worden bij voorkeur genomen door een expert. Indien de mortel geen houtskool bevat, worden er minstens 3 stalen genomen.

Vloeren worden in detail gedocumenteerd in functie van gebruikssporen en resten van er op of in gebouwde constructies (binnenmuren, doorgangen, negatieve sporen, ...). Vloeren worden minstens in hun geheel gefotografeerd. Bij een vloer met een bepaald patroon worden detailfoto's genomen met schaallat. Een vloer met decoratieve tegels dient in detail te worden ingetekend en gefotografeerd. Deze tegels (ook de niet-decoratieve wanneer ze deel uitmaken van de decoratieve vloer) moeten gerecupereerd worden en krijgen een nummer dat op het detailplan wordt aangeduid. Bij de recuperatie van de tegels worden de nodige conservatiemaatregelen in acht genomen. Alle eco- en artefacten in een vleilaag worden ingezameld. Vloeren worden handmatig verwijderd.

Grachten

Indien er grachten aangetroffen worden, dienen voldoende profielen gemaakt te worden. Bijzondere aandacht gaat hierbij naar monsternamen voor

natuurwetenschappelijk onderzoek. Ondiepe grachten worden volledig opgegraven waarbij eventuele vondsten geregistreerd worden. Het inzamelen van vondsten gebeurt per grachtsegment zodat spatiale analyse van de vondstenverspreiding mogelijk is.

Bij het aantreffen van diepe en/of omvangrijke grachten (vestingsgrachten, walgrachten, ...) wordt een eerste vlak aangelegd en geregistreerd op het niveau waar de insteek zichtbaar wordt. Grondsporen andere dan de gracht worden gecoupeerd en afgewerkt. De vulling van de gracht wordt onder toezicht van de vergunninghouder (machinaal) laagsgewijs (in lagen van hoogstens 5cm) verwijderd tot de maximale diepte van de gracht zichtbaar is. Daarbij wordt het vlak systematisch gecontroleerd op vondsten en gescreend met een metaaldetector. Bij het aantreffen van opvallende vondstconcentraties of schijnbaar intacte recipiënten wordt manueel verder gewerkt. Vondstmateriaal wordt steeds stratigrafisch of per diepteniveau ingezameld. Bij het verwijderen van de vulling dient tevens speciale aandacht besteed te worden aan het herkennen en registreren van houten en andere structurele elementen die deel uitmaakten van zowel de bouw als de werking van de gracht. Voorts wordt de nodige aandacht besteed aan restanten van bruggen en bouwwerken die aan de gracht grensden. Op zulke plaatsen worden bijkomende monsters genomen voor natuurwetenschappelijk onderzoek.

Indien de onderkant van de gracht niet bereikt kan worden, dient het grachtprofiel aangevuld te worden door middel van boringen om de 50 cm. Hierbij wordt er tot minstens 20 cm in de moederbodem geboord.

Waterputten, beerputten, silo's, diepe afvalputten

Bij het aantreffen van waterputten, beerputten, silo's en/of diepe afvalputten wordt bijzondere aandacht besteed aan de monsternamen voor natuurwetenschappelijk onderzoek en dateringsonderzoek.

Bij het couperen van waterputten wordt er, indien mogelijk, zorg voor gedragen dat de volledige waterput met insteekkuil wordt gecoupeerd, rekening houdend met de wetgeving inzake veiligheid. Indien sprake van een bewaarde bekisting of stenen mantel, dient deze vrij gelegd te worden en in detail te worden geregistreerd.

Bij het couperen van beerputten, wordt de coupe op de kleinst mogelijk werkbare oppervlakte gezet opdat men de verschillende lagen goed kan onderscheiden en apart kan volgen. De bewaarde houten of stenen putstructuur zelf dient in detail geregistreerd worden betreffende de constructiewijze, de situering van het stortgat en een eventuele fasering.

De heropvulling van deze diepere sporen gebeurt conform de wetgeving rond bodemverzet en de afspraken met de opdrachtgever.

Puin en/of ophogingslagen

Aanwezige puinlagen en/of ophogingslagen dienen na registratie opgegraven te worden in lagen van 20cm. Vondsten, die een betere datering en interpretatie van deze pakketten mogelijk maken, dienen handmatig ingezameld te worden.

Uit heterogene puin – en/of ophogingspakketten worden enkel diagnostische en/of uitzonderlijke vondsten verzameld.

Begraving

Ondanks dat de op te graven zone buiten de gekende begraafplaats ligt kunnen begravingen niet uitgesloten worden. Het opgraven van de begravingscontexten gebeurt onder begeleiding van een fysisch antropoloog.

Registreren inhumaties:

Elk individueel graf wordt gefotografeerd.

Lijksilhouetten: al schavend verdiepen; het silhouet wordt gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/10 en beschreven.

Skeletgraven: de skeletten worden vrijgelegd, schoongemaakt, gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/10 (handmatig of via digitale 3D-fotografie met duidelijk zichtbare topografisch verankerde merktekens die in een digitaal plan kunnen verschaald worden) en beschreven aan de hand van skeletfiches. Deze fiches worden ter beschikking gesteld als deel 7 binnen de code van goede praktijk. Het schoonmaken gebeurt met aangepast opgravingsmateriaal, zonder schade aan het beendermateriaal te berokkenen. Rechtstreeks contact met sterk zonlicht dient vermeden te worden aangezien de beenderen niet te snel mogen drogen. Er worden

per skelet overzichtsfoto's genomen langs hoofd- en voeteinde (zo horizontaal mogelijk), alsook detailfoto's van de handen, voeten, hoofd en nekwerfels (na het wegnemen van de onderkaak). Alle skeletten die zich in context en anatomisch verband bevinden en dermate volledig zijn dat ze relevant en waardevol zijn in functie van een eventueel antropologisch, paleo-pathologisch vervolgonderzoek, worden geregistreerd en geborgen in kunststof verpakkingen, de resten van de linker- en rechterhand en van de linker- en rechtervoet worden elk in een aparte kunststof verpakking bij het skelet bijgehouden. Het hoofd wordt volledig met de schedelinhoud en omringende aarde ingezameld. Het bergen van het skelet gebeurt dermate dat het uitleggen nadien eenvoudig kan verlopen (links-rechts gescheiden en ook de voornaamste lichaamsdelen gescheiden). Na het bergen van het skelet wordt de grond onder het skelet volledig bemonsterd en uitgezeefd op een zeef met maaswijdte van 2mm. Skeletmateriaal dat niet meer in situ of anatomisch verband ligt, wordt verzameld en beschouwd als losse vondst. Deze selectie en het bergen wordt uitgevoerd onder coördinatie van de begeleidende antropoloog. Er is bij de registratie en berging bijzondere aandacht voor elementen die informatie verschaffen over het fysieke aspect van de funeraire structuren (in volle grond, kisten, grafkelders, grafstenen, ...), aan het begrafenisritueel (spatiale organisatie, bijgiften, positie van het lichaam en ledematen, elementen die kunnen wijzen op een begraafing met kledij of in een lijkwade, balseming (pollenanalyse)...). Bij het aantreffen van grafkelders wordt gelet op de aanwezigheid van beschilderingen op de wanden binnenin. Deze alsook, grafstenen worden uitvoerig gedocumenteerd. De aangetroffen grafkisten worden behandeld als constructiehout zoals beschreven in hoofdstuk 15.6 van de code van goede praktijk.

Vondsten

Vondsten worden gescheiden ingezameld per spoor en per vondstcategorie. Bij het inzamelen wordt de compleetheid van inzamelen nagestreefd. Op basis van de specifieke situatie kan geopteerd worden om zones met vondsten in vakken, vlakken of zones in te zamelen, al dan niet gebruik makende van een zeef. Voor de gedetailleerde beschrijving van de behandeling van vondstmateriaal wordt verwezen naar hoofdstuk 15.6 in de code van goede praktijk.

Natuurwetenschappelijk onderzoek

Het natuurwetenschappelijk onderzoek heeft tot doel om een zo adequate staalname voor natuurwetenschappelijk onderzoek te realiseren die een kwaliteitsvolle basis biedt om een assessment en eventuele verwerking uit te voeren. Daarnaast leveren ze kwaliteitsvolle analyses aan vanuit natuurwetenschappelijke gegevens die de archeologische interpretaties ondersteunen en versterken.

Voor het natuurwetenschappelijk onderzoek worden minstens de veldwerkleider en de natuurwetenschapper ingezet. Indien de staalname gebeurt vanuit aardkundig oogpunt dan wordt dit uitgevoerd door de aardkundige in samenspraak met de veldwerkleider. Indien de stalen genomen worden in functie van fysisch antropologisch onderzoek dan wordt dit uitgevoerd door de fysisch antropoloog in samenspraak met de veldwerkleider.

Inzake de regels omtrent staalname wordt verwezen naar hoofdstuk 20 van de code van goede praktijk.

Op het einde van het veldwerk zal in samenspraak tussen de erkend archeoloog, de veldwerkleider, de materiaaldeskundige, de natuurwetenschapper, de fysisch antropoloog, de aardkundige en de conservator bepaald worden welke stalen in aanmerking komen voor een assessment. De binnen het archeologisch project gedefinieerde onderzoeksvragen vormen het vertrekpunt voor het assessment. Daarnaast wordt er ook een inschatting gemaakt van het potentieel voor eventueel verder onderzoek. De eisen waaraan dit assessment moeten voldoen worden weergegeven in hoofdstuk 22 van de code van goede praktijk.

Binnen dit programma van maatregelen wordt een inschatting gemaakt van de mogelijk te onderzoeken stalen. Het betreft echter indicaties, de beantwoording van de onderzoeksvragen primeert altijd.

Assessment

Stalen genomen in het kader van natuurwetenschappelijk onderzoek worden gewaardeerd (assessment).

Meting:

10 VH waardering houtskoolstalen (C14 + determinatie)

- 5 VH waardering hout (dendrochronologie + determinatie)
- 3 VH waardering macroresten (analyses op natte contexten)
- 3 VH waardering pollenstalen
- 50 VH waardering botmateriaal
- 10 VH waardering inhumatie

Analyses en dateringen

Op basis van de resultaten van het assessment wordt een analyseprogramma opgemaakt van de stalen die relevant zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

Meting:

- 5 VH C14datering houtskool
- 5 VH C14datering bot
- 3 VH macroresten
- 3 VH pollenanalyse (minimaal 400 tellingen per staal)
- 5 VH archeozoölogie
- 2 VH dendrochronologie
- 10 VH fysisch – antropologisch onderzoek
- 1 VH antracologisch onderzoek (minimaal 100 tellingen per staal)
- 5 VH determinatie hout(skool)
- 5 VH natuursteenidentificatie en herkomstbepaling
- 3 VH mortelanalyse

Conservatie

Welke vondsten worden geselecteerd voor conservatie gebeurt in samenspraak tussen de erkend archeoloog, de veldwerkleider en de conservator

Meting:

- 5 VH conservatie aardewerk
- 5 VH conservatie metaal
- 3 VH conservatie leder
- 3 VH conservatie textiel
- 5 VH conservatie glas

10 VH conservatie inhumaties

Archeologierapport

Na het beëindigen van het veldwerk wordt een archeologierapport opgesteld dat de erkend archeoloog indient bij het agentschap conform artikel 5.4.20 van het onroerend erfgoeddecreet en de bijhorende uitvoeringsbepalingen en de code van goede praktijk (hoofdstuk 23). Na het assessment en de verwerking stelt hij binnen de decretaal bepaalde termijn een eindverslag op zoals beschreven in hoofdstuk 23 van de code van goede praktijk waarna deze wordt ingediend bij het agentschap Onroerend Erfgoed.

Personeel

De volgende personeelsbezetting wordt best in acht genomen om de werken zo vlot mogelijk te laten verlopen:

Bij het begeleiden van de werkzaamheden:

- 1 erkend archeoloog (voltijds)
- 1 veldwerkleider (voltijds)
- Aardkundige (deeltijds, bij de aanleg van de vlakken en voor het bestuderen van de bodemprofielen)

Indien er archeologisch resten worden vastgesteld:

- 1 erkend archeoloog (voltijds)
- 1 veldwerkleider (voltijds)
- 3 assistent-archeologen (voltijds)
- Aardkundige (deeltijds, bij de aanleg van de vlakken en voor het bestuderen van de bodemprofielen)
- Fysisch antropoloog (deeltijds, enkel bij aantreffen van begraving of inhumatie)
- Conservator (deeltijds, op afroep)
- Materiaaldeskundige (deeltijds, verspreid over enkele bezoeken per week en/of op afroep)

De uitvoerder kan er eventueel voor kiezen om het personeelsbestand aan te vullen met arbeiders.

3.7. Criteria ter behaling van het onderzoeksdoel

Het onderzoeksdoel is bereikt wanneer het mogelijk is om op iedere onderzoeksvraag een sluitend en gedetailleerd antwoord te geven. Van het ogenblik dat dit mogelijk is, is er voldoende inzicht in de opbouw, de evolutie, het gebruik, de relatie en het historische kader van de vindplaats die binnen het plangebied is vastgesteld.

3.8. Criteria voor afwijkende onderzoekshandelingen

In het kader van veiligheid kunnen er afwijkende onderzoekshandelingen worden uitgevoerd. Dit wordt overlegd in samenspraak met de opdrachtgever en de veiligheidscoördinator en wordt uitvoerig beargumenteerd in de nota.

3.9. Duur en kostprijsanalyse

Doordat er sprake is van een begeleiding van werkzaamheden is de duur en bijgevolg de kostprijs afhankelijk van de voortgang van de werken. Voor het begeleiden van de werkzaamheden wordt uitgegaan van 30 werkdagen. Voor het registreren, documenteren en verwerken van de eventueel aanwezige sporen wordt uitgegaan van 5 werkdagen. De uitvoerder dient dus in zijn planning rekening te houden met een periode van zeker 7 weken waarin het archeologisch onderzoek kan worden uitgevoerd. Naar uitwerking toe hangt de doorlooptermijn af van de resultaten. Indien blijkt dat er geen sporen aanwezig zijn dan moet rekening worden gehouden met een verwerkingstermijn van enkele weken tot maximaal 2 maanden afhankelijk van de planning van de uitvoerder. Indien er graven worden vastgesteld dan kan, gezien het uitvoeren van labo-analyses en specialistisch onderzoek, een verwerkingstermijn van 1 à 1.5 jaar na het beëindigen van het veldwerk als realistisch worden beschouwd.

Voor de kostprijs van het onderzoek is uitgegaan van 1 erkend archeoloog, 1 veldwerkleider en 1 aardkundige (5 werkdagen) gedurende een periode van 30 werkdagen voor het begeleiden van de werkzaamheden. Indien er archeologische resten aanwezig zijn wordt uitgegaan van 5 werkdagen met een team bestaande uit 1 erkend archeoloog, 1 veldwerkleider, 3 assistent-archeologen, een aardkundige (deeltijds), een conservator (deeltijds), een fysisch antropoloog (in het geval van begraving, deeltijds) en twee materiaaldeskundigen (deeltijds veldwerk en uitwerking). De kosten voor graafwerkzaamheden evenals de kosten voor de werfinfrastructuur maken geen deel uit van deze raming. Ook de afvoer van de grond en het voorzien van werfhekken is voorzien door de opdrachtgever en zit niet vervat in de prijzen. Naar natuurwetenschappelijk onderzoek is geen rekening gehouden met kosten, omdat de noodzaak vaak pas op het veld naar voren komt en de uitwerking van de stalen vaak afhankelijk is van de rijkheid van de stalen. Ook kan de kostprijs sterk oplopen wanneer er inhumaties zouden worden aangetroffen.

De totale kostprijs wordt geraamd om 61.000 euro, onder te verdelen in:

- Veldwerk: 42.000 euro
- Assessment: 6.000 euro
- Verwerking : 5.000 euro
- Rapportage: 5.000 euro
- Conservatie: 3.000 euro

3.10. Noodzakelijke competenties

De volgende actoren dienen te beschikken over de vermelde specifieke competenties tijdens de inzet van het onderzoek:

- Erkend archeoloog: ervaring met opgravingen in historische stadskernen en ervaring op vroeg middeleeuwse vindplaatsen
- Veldwerkleider: ervaring met opgravingen in historische kernen, bij voorkeur ook op vroeg middeleeuwse vindplaatsen
- Assistent-archeologen: ervaring met opgravingen in historische kernen
- Aardkundige: kennis van de fysische geografie in de leemstreek

- Natuurwetenschappers: kennis van pollenanalyse, macrobotanische resten, C14-datering, determinatie van bot, kennis van houtsoortbepaling en dendrochronologie
- Conservator: geen specifieke vereisten
- Fysisch antropoloog: kennis van het bemonsteren van DNA en isotopen samples.
- Materiaaldeskundigen: ervaring met alle perioden aardewerk

3.11. Risicofactoren

De voornaamste risicofactoren worden weergegeven in onderstaande tabel tezamen met de mogelijke gevolgen en de te ondernemen remedies:

RISICO	GEVOLGEN	REMEDIES
Langdurige of hevige regenval	wateroverlast	Aangezien binnen het plangebied een lemige bodem voorkomt infiltreert regenwater langzaam. Daarnaast ligt het aan de voet van een helling waardoor de zone gemakkelijk onder water komt te staan bij hevige neerslag. Een nat onderzoeksvlak wordt niet betreden en overstroomde vlakken worden eerst leeggepompt en gedroogd vooraleer verder op te graven.
Grote uitgravingsdiepte	Instortende putwandprofielen, coupes en profielwanden	Wanden worden middels kringbeschoeiing gestut en coupes worden trapsgewijs uitgegraven, diepere delen worden later

		onderzocht.
Vandalisme en roverij	Schade aan sporen en verlies van kennis en vondsten	Werf afzetten en voorzien van een informatiepaneel.

3.12 Bewaring en deponering van het archeologisch ensemble.

Voor de langdurige bewaring van de vondsten kan voor het merendeel van de vondsten worden voorzien in eenvoudige gecontroleerde omstandigheden. Er wordt een ruimte voorzien met beperkte en geleidelijke schommelingen in temperatuur en luchtvochtigheid. Het merendeel van de aangetroffen vondsten vraagt niet om een gekoelde ruimte of specifieke omstandigheden. Voor de overige resten wordt verwezen naar deel 4, conservatie en langdurige bewaring van archeologische ensembles in de code van goede praktijk. De persoons- en adresgegevens worden weergegeven in de privacyfiche van het bureauonderzoek.

3.13 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Er worden geen afwijkingen voorzien ten aanzien van de Code van Goede Praktijk. Indien tijdens het veldwerk blijkt dat een afwijking noodzakelijk zou zijn dan wordt contact opgenomen met zowel de opdrachtgever als de provinciaal erfgoedconsulent van het agentschap Onroerend Erfgoed om het voorstel tot wijziging te bespreken. De afwijking wordt enkel uitgevoerd na goedkeuring van alle partijen. De afwijking of afwijkingen worden schriftelijk vastgelegd.